

Küresel Krizin Türkiye'deki İnşaat Sektörü Üzerindeki Etkileri

The Impacts of Global Financial Crisis on Construction Sector in Turkey

Asst. Prof. Dr. Fatih Kürşat Fırat (Aksaray University, Turkey)

Ph.D. Candidate Esra Soyü (Aksaray University, Turkey)

Abstract

The global crisis in United States began as the form of the mortgage crisis in the housing market. Profound effects the financial crisis emerged in 2008 spread rapidly throughout the world as a result of globalization and also its effects were felt in our country. Both in earlier crises and the emergence and spread of the global economic crisis in the cyclical indicators are known to play an important role. There are different opinions on this subject in the literature. It is seen that there is a relation between the global crisis in the financial sectors and the construction sector based on mostly housing industry. Especially in the developing countries like Turkey, the construction sector, which is an important contribution to the economic growth, is seen negatively affected by the global crisis. The aim of this study is to analyze the variations occurred in the construction industry during the 2008 global economic crisis and is to introduce how the construction sector is affected by the crisis. Here, Turkey's main economic indicators during the crisis are examined considering the construction sector and GDP growth rates. As a result of this study, it is put forward that the construction sector in Turkey is one of the sectors most affected by the global crisis.

1 Giriş

Bütün dünyayı etkisi altına alan küreselleşme hareketleri ile ülkeler hızlı bir değişim sürecine girmişlerdir. Küreselleşen dünyanın yarattığı ortama uyum sağlanabilmesi için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansallaşma politikalarının uygulanması yaygınlaşmıştır. 2008 krizi ABD mortgage piyasasında başlamış, kısa zamanda finans sektörünün tamamını etkisine alarak reel sektöre yansımış, küresel bir krize dönüşmüştür.

Finansal serbestleşme politikalarıyla küreselleşmenin getirdiği yeni düzene ayak uydurabilmek için ABD'de mesken balonu 2005 ya da 2006 yılının bir döneminde bir şekilde kontrolden çıkmıştır. İnşaat sektörünü canlandırmak amacıyla zayıf teminat şartları uygulanarak insanlar ödeyemeyecekleri ipotekli mesken kredilerini almışlar ve sonunda da geri ödeyememişlerdir. Fakat bu ipotek kredileri eşikaltı menkul değerlere dönüştürülmüş olduğundan küresel mali sistem bozulmuştur. Kötü kredilerin sekürütizasyonu, görünen ve objektif başlangıcı oluşturmuştur. Yetersiz denetim ve derecelendirme kurumlarının yanıltıcı uygulamaları sonrasında finans sektörüne karşı duyulan güven sarsılmıştır. Mesken balonu kısmen yüksek riskli ipotek kredilerine dayanıyorsa da meseleler daha yaygın ve geniş boyuta ulaşmıştır. Bu meselelerin kökenleri de yıllar öncesine dayanan, derin yapısal değişikliklerde yatmaktadır. Onlarca yıldır mesken edinmeyi teşvik eden hükümet politikaları da kusurlu görülmektedir. Senelerdir ABD'deki federal düzenleyici kurumlar, bütün finans sistemini tehlikeli bir şekilde kırılan ve çöküşe yatkın hale getiren yeni bir gölge bankacılık sisteminin yükselişini görmezden gelmişlerdir. Bu yeni finansal kurumlar sadece FED değil, Çin gibi yükselen ekonomilerin sağladığı kolay para ve kolay kredinin de sırtından geçinmiştir. Bağımsız derecelendirme kurumları yüksek notlar vermeye devam ederek bilinçli bir şekilde etik ve yasa dışı davranmışlardır. Yüksek riskli ipotekli mesken kredileri sistemin bütününe etkilemiştir. En büyük ve yıkıcı finansal felaketlere, yüksek riskli ipotek krediler, spekülasyon balonlarının yanı sıra bir çok faktör de etkili olmuştur (Roubini, Mihm, 2012). Konut piyasalarında patlak veren 2008 mali krizi, dünya çapında hemen hemen her yerde finansal faaliyetleri tehdit altına sokmuştur. Küresel finansal sistem devlet müdahalelerinin karmaşık bir bileşimi sonucunda kısmen istikrara kavuşturulmuştur. Mali krizin yükü bankalardan kamu borcuna aktarılmıştır. ABD'de ve Avrupa'da artan kamu borcu kemer sıkma tedbirleriyle kamu hizmetlerini kısırarak, azaltılmıştır. 2008 finansal krizinin reel sonucu işsizlik olmuştur. Diğer taraftan kısmen toparlanma eğilimindeki ekonomiler de "istihdamsız toparlanma-büyüme" adı verilen bir sürece girmiştir. Resesyonlar, işsizlik ve dış ticaretin çöküşü giderek küresel ekonomiyi sarmıştır. Keynesgil politikalar, canlandırma politikaları, para basmalar ve merkez bankalarının piyasalara likidite pompalaması ile kriz aşılıma çalışılmıştır (Harvey, 2012). IMF verilerine göre 2008 Krizi dünyada 6 ila 11 trilyon ABD doları arasında bir zarara neden olmuş, birçok işletmenin batmasına yol açarak milyonlarca insan işsiz kalmıştır.

Ülkelerin temel amaçlarından birisi de iktisadi büyümenin sağlanmasıdır. Küresel finansal kriz hem gelişmiş ülkeleri hem de gelişmekte olan ülkeleri ekonomik büyüme açısından olumsuz etkilemiştir. İnşaat sektörü ise gerek konjonktürel göstergeler bakımından gerekse ekonomik büyüme yönünden önemli bir sektördür. 2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizden tüm sektörler etkilenmiştir. Ancak küresel krizin ortaya çıkışı inşaat ve konut sektörüyle ilgili olması bakımından inşaat sektörü daha fazla etkilenmiştir. Özetle, küresel ekonomik krizin ortaya çıkması ve yayılmasında inşaat sektörü ve sektörün alt sektörleri önemli bir yere sahiptir (Özdemir, Kılıç, 2011). Türkiye Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrasında Türk inşaat sektöründe 2002-2007 tarihleri

arasında altyapı projelerinin ve konut talebinin arttığı bir dönem yaşamıştır. Konut talebinin 2006'nın ikinci yarısında azalmasıyla inşaat sektöründeki büyüme hızı 2007'den itibaren gerilemeye başlamıştır. 2008 yılında ise inşaat sektörü, küresel krizden olumsuz etkilenmiş ve konut talebinin gerilemesi ile oldukça küçülmüştür. Türkiye'de inşaat sektörü küresel kriz nedeniyle durgunluk yaşamıştır. Bu süreçte inşaat faaliyetleri azalmış, inşaat malzemesi üretim ve ihracatı gerilemiş, konut stoklarında önemli ölçüde artış olmuş, konut fiyatları dibe vurmuş ve istihdamda azalmalar meydana gelmiştir. En önemli istihdam alanlarından biri olan konut ve emlak piyasasında krizin oluşması işsizliğin ve hane halkının borçluluk oranının artmasına sebep olmuş, ardından konut fiyatları hızla düşmüş, mortgage yükümlülüklerinin yerine getirilememesinden kaynaklanan suçların ve icraların artmasına neden olmuştur (Sancak vd, 2011). Küresel krizle birlikte konut kredilerinin verilmesi açısından bankacılık sektörü önemli bir yere sahip olmuştur. Sermaye yeterliliği açısından güçlü bir yapıya sahip olan Türk bankacılık sektörü global krizden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Türk bankacılık sektöründe o dönemlerde mortgage kredilerinin verilmemesi ve bu krizin global bir kriz olması nedeniyle Türk bankaları 2001 Krizi'ndeki kadar riske girmemiştir. Kredi verme konusunda başarılı bir performans sağlayan bankalar kredi bulma konusunda zorlanmışlardır. Banka ve şirket bilançolarının küçülmesi, Türkiye'yi de diğer ülkeler gibi bir takım önlemler almaya zorlamıştır.

Son yıllarda Türkiye'de inşaat sektörünün artan talebe bağlı olarak hızlı bir büyüme eğilimi içerisine girdiği görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de inşaat sektöründeki ana sermayeye yapılan yatırımların arttığı ve inşaat malzemeleri sektörünün giderek büyüdüğü görülmektedir. Toplu konut projelerinin hayata geçirilmesiyle gittikçe ağırlaşan konut ihtiyacı sorunu da çözülmeye çalışılmaktadır.

2 Küresel Krizin Nedenleri ve Sonuçları

Kriz kavramını önceden öngörülemeyen ya da beklenilmeyen anlarda ortaya çıkan, ortaya çıktığı yerlerde ise makroekonomik yönden olumsuz etkilere yol açan bir kavram olarak tanımlamak mümkündür. Güncel olan olayları göz önünde bulundurduğumuz zaman "her sorun bir krizdir" demek yanlıştır, kriz olarak değerlendirebilmek için aniden ortaya çıkması ve ciddi sorunlara yol açması gerekmektedir (Bostan, Bölükbaşı, 2011). Tarih boyunca çok sayıda ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizler genel olarak incelendiğinde ortaya çıkış nedenleri finansal kesimdeki yapısal ve ekonomik bozukluklar olarak görülmektedir.

Ekonomik krizler, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir.

Finansal krizler ise döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunlar olarak kabul edilebilir (Kibritçioğlu, 2001). Finansal kriz ekonomik kriz ile ilişkilidir ancak finansal krizler finansal piyasalarda meydana gelen aksaklıklar ve başarısızlıklar, ekonomik krizler ise genel olarak ekonominin bütününde meydana gelen ani ve öngörülemeyen durumlar sonucu ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde ülkelerin finansal liberalizasyon sürecine girmesi ve 1990'larda küreselleşmenin etkisiyle uluslararası finansal piyasaların oluşması, uluslararası sermaye hareketlerinin gerçekleşmesi "finansal kriz" kavramını gündeme getirmiştir (Bostan, Bölükbaşı, 2011).

Finansal krizlerin, bankacılık krizi, döviz krizi ve borsa krizi olmak üzere üçlü bir ayrıma tabi tutulması olasıdır. Sabit kur uygulaması olan ekonomilerde yaşanan döviz krizleri ödemeler dengesi krizlerine yol açarken, dalgalı kur sisteminin uygulayıcısı olan ekonomilerde yaşanan döviz kaynaklı krizler, döviz kuru krizi olarak adlandırılır. Menkul kıymet piyasaları ve döviz piyasalarında görülen şiddetli fiyat dalgalanmaları kriz olarak nitelenmektedir. Bankacılık sisteminde kredilerin geri ödenmesinde yaşanan ciddi sorunlar, batık kredi oranlarını yükseltici, böylelikle banka bilançolarını dejenere edici etkiye sahip olduklarından yine kriz olarak adlandırılırlar. İnsanoğlu tarih boyunca çeşitli faktörlerin neden olduğu değişik boyut ve derinlikte krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Gerek nüfusun kaçınılmaz artışı, gerekse tüm dünya ülkelerinin ekonomilerinin gelişimi, teknolojik olanaklarla birleşince küreselleşme dediğimiz olgu ile karşılaşmıştır. Küreselleşme ile geçmişte dar bir alanı etkileyen krizler, tüm dünya ülkelerini istisnasız etkiler hale gelmiştir (Günay, Kesimli, 2011).

2000'li yıllara geçildiğinde dünyada hızlı ekonomik büyüme, likidite genişlemesi, iyimserlik piyasalarda özellikle taşınmaz mal (gayrimenkul) piyasasında hızlı fiyat yükselişine, balon ya da köpüğün oluşmasına yol açmıştır (Akgüç, 2009). 2000 yılından 2006 yılının sonlarına kadar finansal piyasadaki bu likidite genişlemesi sürekli olarak yükselmiştir. Kriz öncesindeki bollaşan bu likiditenin karlı operasyonlara dönüştürülmesi banka sisteminin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Bu operasyonların başında konut kredileri (mortgage kredileri) gelmektedir. 2008 yılının ikinci yarısında küresel boyuta ulaşan bu krizin temelleri ABD'de atılmıştır. ABD'de ortaya çıkan ve tüm dünyayı olumsuz etkileyen emlak sektörüne ilişkin sorunların temeli, beş yıl önce bazı finansal kuruluşların kredibilitesi zayıf olan kişilere de mortgage kredisi vermeye başlaması ile atılmış ve finansal kesim üzerine büyük bir risk almıştır. ABD'deki bankalar, ekonomiyi inşaat sektörü aracılığı ile canlandırmak için, ödeme gücü ve kredibilitesi görece düşük riskli kişi ve kurumlara, subprime mortgage kredileri vererek, yüksek riskli kredilerin boyutunu 1.5 trilyon dolara yükseltmişlerdir. Bankalar daha sonra daha fazla kredi verebilmek için, bu riskli gruba verilen kredilerden doğan alacaklarını teminat göstererek, emlak

tahvilleri çıkarıp bunları piyasadaki benzerlerine göre daha yüksek faizle (riski büyük olduğu için), ağırlıklı olarak riskli yatırımlardan yüksek kârlar elde etmeyi hedefleyen hedge fonlara satmışlardır. Ayrıca ipotekli gayri menkuller üzerinden, emlak fiyatlarının artan kısmına yeni ipotekler yapılarak, yeni kredilerin alınması reel karşılığı olmayan kredi hacmini artırmıştır. ABD'deki mortgage piyasasında verilen kredilerin yaklaşık üçte birinin değişken faizli krediler olması da mali piyasaları zor duruma sokmuştur (Susam, Bakkal, 2008). Bankalar herhangi bir işi, geliri veya varlığı olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. Kamuoyunda NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının özellikle konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Bir kısım konut kredisinde başlayan geri ödeme problemleri sonucunda banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artmaya başlamıştır. Bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi konut fiyatlarında düşüşe yol açmıştır. Bu durumda halen kredisini ödemekte olan bazı konut kredisi kullanıcılarının ellerindeki evlerin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmıştır. Dolayısıyla bu kişiler de evlerinin anahtarlarını bankalara göndererek kredi geri ödemelerinden vazgeçmişlerdir. Burada asıl çarpıcı olan şey kredi geri ödemelerinin bankalar tarafından diğer mali kuruluşlara satılması ve bu evleri teminat olarak alan sermaye piyasası araçlarının yaygınlığıdır. Bu nedenle zararlar domino taşları gibi bir mali kuruluştan diğerine sirayet ederek büyümüş ve mali sistemin temel taşları niteliğindeki kuruluşların iflasına yol açmıştır (Alantar, 2008). 2008 krizinin diğer bir nedeni de son dönemde ABD ekonomisinin çok yüksek düzeyde cari açık vermesidir. ABD'de cari açığın oluşmasının nedeni, artan yatırım talebinin, iç tasarruflar tarafından karşılanamamasıdır. Büyüyen ABD ekonomisinde, artan taleple birlikte ithalatın da artması sonucu, ülkenin cari açığı hızla artmaya başlamıştır. ABD'nin cari işlemler açığı 2005 yılında 805 milyar dolar (GSYİH'nın % 5.9'u), 2006 yılında 812 milyar dolar (GSYİH'nın % 6'sı) ve 2007 yılında ise 738 milyar dolar (GSYİH'nın % 5.1'i) olarak gerçekleşmiştir. Bu da ABD ekonomisini daha kırılgan bir hale getirmiştir (Göçer, 2012).

Dünyada 2007 yılında başlayan ve hızla yayılan küresel krizin bütün ülkeleri derinden etkilediği ve hemen hemen tüm dengeleri değiştirdiği söylenebilir. Bu kriz, 1929'da yaşanan büyük buhran dâhil, diğer krizlerden oldukça farklı ve dünyada bugüne kadar yaşanan ilk gerçek küresel krizdir. Bu krizin, iki önemli unsuru ortaya çıkardığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; küresel kapitalizmin ülke çıkarları söz konusu olduğu zaman ulusallaşma karşısında yenik düşmesidir. Ülkeler kendi çıkarları söz konusu olduğunda, ekonomik ve siyasi kararlarına devletçi taraflarını daha fazla yansıtırlar. Kriz sürecinde özellikle gelişmiş ülkelerin piyasalara müdahaleleri, kurtardıkları ve devletleştirdikleri kurumlar bunun bir göstergesidir. Bu süreç sonucunda pek çok ülke, özellikle ABD, ülkedeki en büyük mali kurumların pek çoğunu kontrol ediyor olacaktır. İkincisi ise; önümüzdeki yıllarda ABD Dolarının serbest düşüşünün devam edebilecek olması ve dünyanın uluslararası rezerv para birimi olma özelliğini çok büyük ölçüde yitirmesi mümkündür (Öztürk, Gövdere, 2010).

Küresel piyasalarda yaşanan gelişmeler gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarını da etkilemektedir. Bu ülkelerin finansal kuruluşlarının Amerika'daki yüksek riskli aktiflere ve bu aktiflerle ilgili menkul kıymetlere olan erişimi sınırlı olmakla birlikte, söz konusu gelişmeler bütün gelişmekte olan ülke ekonomilerini etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkeler yatırımcıların risk alma iştahlarının azalması nedeniyle dış finansman açısından ciddi daralma yaşamaktadır. Yüksek gelir grubundaki bankalar ve yatırım fonları gelişmekte olan ülkelere fonlarını çekmişler ve riskli aktif kategorisindeki bu varlıkları daha likit enstrümanlara çevirmişlerdir. Riskli aktiflerin bu satışları hisse senedi fiyatları, tahvil piyasası ve ülke paraları üzerinde dramatik etkiler yaratmış, aynı zamanda bu ülkelerde kredi koşullarının daralmasına yol açmıştır (Erdönmez, 2009).

Finansal kriz ayrıca gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyüme ve enflasyon rakamlarını dış ticaret, kredi ve sermaye hareketlerindeki değişimle etkilemiştir. Dünyada meydana gelen kredi daralması ve likidite sorunu karşısında firmalar ve devlet borçlanma maliyetleri artmış, hızla hareket eden yabancı sermaye kurlar üzerinde oynaklıklara yol açmış, emtia fiyatlarındaki artış ise dış ticaret rakamlarını düşürerek yatırım ve karlılık oranlarında düşüşlere yol açmıştır (Erdoğan, Mangır, 2011).

Finansal kriz açısından Türkiye ekonomisine bakıldığında, Türkiye'de krizlerin yeni yaşanan bir durum olmadığı görülmektedir. Cumhuriyet kurulduktan sonra pek çok krizle karşı karşıya kalınmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan dünya petrol ve döviz krizleri Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş, ihracatı artırma çabaları yetersiz kalmış, ithalat ve dış borçlanmanın aşırı bir şekilde arttığı görülmüştür. Bunun sonucunda Türkiye, işsizlik, enflasyon, bütçe açıkları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Fırat, 2012). Türkiye ekonomisine 1999 ve 2001 krizlerinin etkisi çok fazla olmuştur. 2001 krizi Türkiye ekonomisinin ve özel sektörün zayıflıklarından kaynaklanmıştır. 2008 yılındaki finansal kriz ABD'de başlamış olup, batı Avrupa ekonomilerini etkilemiş ve etkisi tüm dünyayı sarmıştır. Küresel ekonomik kriz tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir (Sayılı, Uyanık, 2012).

Küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki ilk etkisi finansal piyasalarda görülmüştür. İMKB bileşik fiyat endeksi 2008 yılı ocak ayında yaklaşık 43.000 iken aynı yılın Eylül ayında 36.000'e, Aralık ayı içerisinde de 27.000'e düşmüştür. Küresel ekonomik kriz önce borsada ortaya çıkmakta daha sonra da reel ekonomide kendini göstermektedir. Türkiye ekonomisinde 2007 yılından itibaren tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe büyüme hızları düşmüş, buna bağlı olarak da GSYİH'da azalma meydana gelmiştir. 2007 yılı sonunda %4,7 olan GSYİH büyüme hızı 2008 yılı ağustos ayı sonunda %0,9'a düşmüştür. İşletmelerin talep yetersizliği

nedeniyle kapasite kullanım oranları da düşmüştür. Reel ekonomide diğer bir gösterge de açılan ve kapanan iş yeri sayısı ile istihdamdaki durumdur. 2007 yılı ekim ayından 2008 yılı ekim ayına kadar açılan işyeri sayısı %9,4 oranında azalırken, kapanan işyeri sayısı %64 oranında artmıştır. Aynı şekilde 2007 yılı sonunda işsizlik oranı %9,2 iken, Ağustos 2008'de %9,8'e yükselmiştir (Yıldırım, 2010). Krizin Türkiye'yi derinden etkilemesinin bir nedeni de kriz öncesinde ihracatın büyük bir bölümünün Avrupa ve ABD'ye yapılıyor olmasıdır. Krizle birlikte bu ülkelerde yaşanan olumsuz durumlar talep daralmasına yol açmıştır. Bu da Türkiye'nin hem ihracatını hem de üretimini olumsuz etkilemiştir. Çünkü bu ülkelerde ekonomi durgunluğa girmiş, reel gelirlerinin düşmeye başlamasıyla ihracat düşüş göstermiştir. 2008 finansal krizinin etkisiyle dünya ekonomisinde bir talep daralması yaşanmıştır. Bu daralma sonucunda üretilen mallar satılamaz hale gelmiş, fabrikalar üretime ara vermiş ve çok sayıda işçi çıkartılmıştır. Bu kez de ülkelerde iç talep düşmüş ve kriz daha derinden hissedilmeye başlamıştır (Göçer, 2012).

Küreselleşmiş finansal piyasalar arasındaki sıkı bağlantılar nedeni ile ABD mortgage piyasalarında başlayan ve daha sonra likidite krizine dönüşen bu sorun ABD bankalarının borç verme riskini yabancı yatırımcılara aktarması sonucu başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır (Susam, Bakkal, 2008).

Gelişmiş ülke piyasalarında yaşanan bu gelişmelere paralel olarak, uluslararası sermaye akımlarının yön değiştirmesi ve küresel ekonominin yavaşlamaya başlamasıyla birlikte, 2008 yılının ikinci yarısından itibaren gelişmekte olan ülkeler de belirgin olarak krizin etki alanına girmişlerdir. Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkeler, yatırımcıların risk iştahındaki azalma sonucu sermaye çıkışına maruz kalmış ve bu nedenle para birimlerinde ve yatırım araçlarında önemli değer kayıpları yaşanmıştır. Küresel krizin yol açtığı kredi daralmasının ülkelerin büyüme oranları üzerindeki etkileri giderek daha belirgin hale gelmiştir. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ekonomide büyüme beklentileri azalmış ya da daralma beklentisine dönüşmüştür. Diğer taraftan, küresel ekonomide beklenen bu yavaşlama ve emtia fiyatlarındaki düşüş eğilimi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin enflasyon oranlarına olumlu olarak yansımıştır. Küresel krizin ardından diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de enflasyon oranları düşmüş, dış finansman imkanları azalmış ve sermaye çıkışları ivme kazanmıştır (TCMB, 2008).

3 Türkiye'de Konjonktürel Göstergeler

Konjonktür, genel olarak refah ve bunalım dönemlerinin birbirini izlemesi şeklinde tanımlanmaktadır. Konjonktür, canlanma, refah veya gelişme, duraklama ya da gerileme, daralma ya da bunalım olarak dört evreden oluşmaktadır (Unay, 2001). Konjonktürün çöküş evresinden sonra, dönemin şartlarına göre canlanma görülmektedir. Beklentiler iyidir, yatırımlar caziptir, yatırımlar üretimi, istihdamı ve milli geliri arttırmaktadır. Çöküş aşamasındaki negatif hava tamamıyla yok olmuştur. Refah evresi aşılmış geri dönüş başlamaktadır. Gerileme evresi çok yavaş veya negatif büyüme hızı ile düşük istihdamın gözlendiği, yatırımların düştüğü depresyonist bir süreçtir. Düşen gelirler talebi daha da düşürmekte, fiyatlar ve karlar düşmektedir. Yatırımı kredilerle finanse etme olanağı kalmamaktadır (Parasız, Bildirici, 2006). Duraklama ve kriz kavramlarının zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı gözlemlenmektedir. Duraklama ile genelde kısa dönemde görülen şiddetli dalgalanmalar ifade edilmektedir. Eğer duraklama giderek uzuyorsa ve bu nedenle de daha büyük önem kazanıyorsa kriz kavramı kullanılmaktadır (Unay, 2001). Bu dönemde ise milli gelir daralmaya başlar, yatırım yapma olanağı kalmaz, üretim, istihdam ve gelirler düşme eğilimi gösterir. Sonuç olarak iflaslar başlar ve ekonomik göstergeler hızla değişir.

Yıllar	Tüfe %	Cari İşlemler Dengesi Milyar \$	İşsizlik oranı %	İhracat Milyar Dolar	İthalat Milyar \$	GSYİH	GSYİH Sabit Fiyatlarla % (1998)	Gelişme Hızı Sabit Fiyatlarla % (1998)
1998	90,7	-2,5	6,9	269,7	45,9	70,203	-2,7	3,7
1999	70,5	4,0	7,7	265,8	40,6	67,841	-3,4	4,7
2000	62,9	-4,9	6,5	105,0	44,9	72,436	6,8	5,3
2001	47,1	2,3	8,4	101,9	53,8	68,309	-5,7	-7,0
2002	29,7	-0,6	10,3	107,3	60,9	72,52	6,2	4,8
2003	18,4	-7,5	10,5	135,9	76,1	76,338	5,3	3,9
2004	9,3	-14,4	10,8	183,5	96,3	83,486	9,4	8,0
2005	7,7	-22,3	10,6	243,6	125,3	90,500	8,4	7,1
2006	9,7	-32,2	10,3	302,3	162,7	96,738	6,9	5,6
2007	8,4	-38,4	11,0	354,0	225,3	101,255	4,7	3,4
2008	10,1	-42	14,0	459,0	292,5	101,922	0,7	-0,6
2009	6,5	-14	11,9	102,1	140,9	97,003	-4,8	-6,1
2010	6,4	-48,4	9,8	113,8	185,5	105,886	9,2	7,7

Tablo1: Türkiye Ekonomisine 1998-2010 Yıllarına Ait Bazı Ekonomik Veriler **Kaynak:** Hazine Müsteşarlığı

20. Yüzyıl versiyonu Neoliberalizmin sanayileşme, totaliterizm, teknoloji ve paraizmin etkisindeki küreselleşmeye rağmen 21. yüzyılın ilk yarısında ekonomi yeni bir canlanma ve değişim döneminin eşğine gelmiştir (Kurtoğlu, Fırat, 2014). Türkiye ekonomisi 1980'lerden sonra konjonktürel dalgalanmalar açısından incelendiğinde, krizlerle dolu bir süreç yaşandığı görülmektedir. Türkiye'de 1990'lardan sonra yapısal ve finansal sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bu sorunlar ard arda krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların başında enflasyon, kamu finansman açığı, cari açık ve bu açığın kapatılması amacıyla yapılan borçlanma gelmektedir. Türkiye'de uzun yıllardır devam eden kronikleşmiş enflasyonu düşürmek için birçok istikrar programları uygulanmaya çalışılmıştır. Kriz dönemlerinde uygulanan programlarda yıllarca kamu finansman açığı borçlanmayla kapatılmıştır. Bu durum dış ticaret açığının büyümesine ve cari işlemler açığına sebep olmuş ve sonucunda yine borçlanma ihtiyacı doğmuştur. Ekonomik krizlerin yanlış politika ve geçici yöntemlerle çözülemeyen boyutlara getirilmesi, toplumun büyük maliyetlerle karşılaşmasına neden olmuştur. Türkiye'de 1994, 2000 ve 2001 krizleri, konjonktürel dalgalanmalara karşı ülke ekonomisinin yapısının güçlü ve istikrarlı olması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye karlılığına bağlı dalgalanmalar küreselleşme ile bağlantılı olduğu görülmüştür (Fırat, 2012). Türkiye uzun yıllardır yaşadığı krizlerle birlikte ekonomik yönden hep ayakta kalma mücadelesi vermiştir. Bu süreç için her defasında hazırlanan programlar hep eksik kalmış ve yeni bir krizle birlikte yeni programlara ihtiyaç duyulmuştur. Krizler atlatılıp, büyüme üzerinde bir denge sağlanmışken, 2007 yılının dördüncü çeyreğinde başlayan finansal krizle birlikte büyüme oranları yine sektöre uğramıştır. Küresel krizin olumsuz yansımaları Türkiye'de büyük ölçüde hissedilmiştir. Türkiye'de küresel krizin ardından cari açığın artarak devam ettiği, işsizlik oranının ve dış borcun arttığı görülmüştür.

Küresel finansal kriz hem gelişmiş ülkeleri hem de gelişmekte olan ülkeleri büyük oranda etkilemiştir. Durum Türkiye açısından da incelendiğinde farklı bir şey söylemek mümkün değildir. Bu yıllarda meydana gelen krizlerin etkisiyle büyüme oranları düşmüştür.

4 Küresel Krizin Türkiye'de İnşaat Sektörü Üzerindeki Etkisi

2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizden inşaat sektörünün nasıl etkilendiği açıkça ortadadır. İnşaat sektörünün küresel kriz açısından iki önemli rolü vardır. İlki dünyada küresel ekonomik krizin ortaya çıkışının inşaat ve konut sektörü ile ilgili olmasıdır. İkincisi ise, inşaat sektörünün gerek ülke ekonomisinin büyümesine olan etkileri gerekse de ülkenin istihdamına olan önemli katkıları nedeniyle dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonominin lokomotif sektörlerinden birisi olmasıdır. Özetle, küresel ekonomik krizin ortaya çıkması ve yayılmasında inşaat sektörü ve sektörün alt sektörleri önemli bir yere sahiptir (Özdemir, Kılıç, 2011).

Yıllar	GSYH Gelişme Hızı (%)	İnşaat Sektörü Gelişme Hızı (%)
2005	8.4	9.3
2006	6.9	18.5
2007	4.7	5.7
2008	0.7	-8.1
2009	-4.8	-16.1
2010	9.2	18.3
2011	8.8	11.5
2012	2.2	0.6
2013	3.6	2.2

Tablo 2: GSYH ve İnşaat Sektörünün Gelişme Hızları **Kaynak:** TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'de yaşanan 2001 krizinin ardından inşaat sektörü hızla küçülmüştür. İnşaat sektörü 2002 yılından itibaren uygulanan Güçlü ekonomiye geçiş programı ile toparlanma sürecine girmiştir. Tablo 2'den görüldüğü üzere, 2004 yılından itibaren sektör rekor oranda büyüme göstermiştir. 2006 yılında yüzde 18,5 büyüyen sektör, 2007 yılından itibaren durgunluk sürecine girmiştir. 2007 yılında konut talebindeki azalma, seçim dönemi, ekonomik ve siyasi belirsizlikler inşaat sektöründe durgunluğa yol açmıştır. 2006'daki yüksek performanslı büyümenin ardından sektör 2007 yılında yüzde 5,7 oranında büyüebilmiştir. 2007 yılı Ağustos ayında ABD'deki mortgage krizi ile başlayan finansal kriz, 2008 yılı Eylül ayından itibaren global bir ekonomik krize dönüşmüş olup, inşaat sektörü olumsuz etkilenmiştir. Ülkemizde de 2007 yılında başlayan durgunluk 2008 yılında ekonomide çarkların tersine dönmesine yol açmıştır. 2009 yılında genel ekonomi küçülmeye devam etmiş olup, inşaat sektörünün gelişme hızı düşmüştür (İntes, 2011).

Yıllar	Kredi (Milyar TL)	Pay (%)
2004	4,6	4,7
2005	7,3	4,9
2006	10,8	4,8
2007	17,6	5,9
2008	27,1	6,8
2009	30	6,9
2010	36,4	6,5
2011	49,3	6,6
2012	59	6,9
2013	85	7

Tablo 3: Yıllara Göre İnşaat Sektörü Kullandırılan Kredi Kaynak: Zaman, 2014

Tablo 3’de, inşaat sektöründeki gelişmelerin, bankacılık sektöründe verilen konut kredi oranlarını etkilediği görülmektedir. 2008 Küresel kriz itibariyle bireysel konut kredi borcu 27,1 milyar liraya ulaşmıştır. Bu rakam tüm sektörlerin içinden yüzde 6,8 pay almaktadır. Küresel kriz sonrasında tabloya bakıldığı zaman bireysel konut kredi borcunun arttığı görülmekte olup, bu rakam 2013 yılında 85 milyar liraya ulaşmıştır. Tüm sektörlerin içinden aldığı pay ise yüzde 7 oranında artmıştır. Sonuç olarak inşaat sektörünün artan borç yükünün bankacılık sektörüne olan etkileri değerlendirildiğinde, inşaat sektörünü tehdit edecek olumsuz unsurların bankaları da etkilediği görülmüştür.

	2006	2007	2008	2009	2010
İnşaat	18.5	5.7	-8.1	-16.1	18.3
Sanayi	8.3	5.8	0.3	-6.9	12.9
Ticaret	5.8	5.3	-1.5	-8.6	11.5
Tarım	1.4	-6.7	4.3	3.6	1.6
GSYH	6.9	4.7	0.7	-4.8	9.2

Tablo 4: GSYH ve Sektörlerin Büyüme Hızları (%) Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Genel anlamda, inşaat sektörüne girdi olan inşaat malzemeleri üretimi yapan sektör, imalat sanayi içinde değişik alt sektörlerde yer almaktadır. İmalat sanayi demir-çelikten çimentoya, seramikten kiremit ve tuğlaya, yalıtımdan yapı kimyasallarına, aydınlatma ve elektriğe kadar, inşaat sektörünün yanı sıra başka alanlara da girdi sağlamaktadır.

Ekonomik kalkınmada ve sürdürülebilir istihdamın sağlanmasında inşaat malzemeleri sanayisinin önemli bir yeri vardır. İnşaat sektörü çeşitli yatırımları ile etkin bir gelişme perspektifine sahiptir. Bu yapısı ile inşaat malzemeleri sanayi sektörünü direkt olarak etkilemektedir (Bayülken, Kütükoğlu, 2011). Küresel kriz inşaat sektörünü derinden etkilemiştir. İnşaat sektörü yıllar itibariyle keskin bir düşüş sergilemiştir. İnşaat sektörü sanayi üzerinde olumsuzluk yaratan en önemli sektör olmuştur. Sanayi sektörü büyüme hızı önce yavaşlamış sonra hızlı bir şekilde düşüş göstermiştir. Konut piyasalarında başlayan bu kriz aynı zamanda sadece sanayi sektörünü değil, diğer tüm sektörler üzerinde etkili olmuştur.

Tablo 4 den görüldüğü gibi krizin Türkiye ekonomisine yansımaya başladığı 2008 yılı ve tamamen etkilediği 2009 yılında, sektörlerin GSYH içindeki payları değişmiştir. Krizin ABD ekonomisinde de kaynağı olan inşaat sektörü Türkiye ekonomisinde de krizden en çok etkilenen sektör olmuştur. İnşaat sektörünün GSYH içindeki payının krizin Türkiye ekonomisine yansıdığı ilk yıl olan 2008 yılında %13,8 gerilemesi bu durumun bir göstergesi olarak tablodan net olarak görülmektedir. Buna ek olarak 2009 yılında tüm sektörlerin GSYH’ya katkılarının gerilemesi küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisindeki etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Tablo incelendiğinde 2009 yılında % 8 oranında gerileme ile yine krizin en derin etkilerinin görüldüğü sektör inşaat sektörü iken bunu %7,1’lik gerileme ile sanayi sektörü izlemektedir. Sanayi sektöründeki söz konusu gerileme şüphesiz ithalat yapılamamasına bağlı üretim gerilemeleridir. Küresel ekonomik krizden en az etkilenen ve 2009 yılında negatif değer almayan tarım sektöründe 2009 yılındaki iklim koşullarının iyi olmasına bağlı üretim artışları söz konusu durumun bir nedenidir (Yılmaz, Kurt, 2012).

5 Sonuç

Dünyanın süper gücü olarak tanımlanan ABD, 1929 Buhran’ından sonra yaşanan en büyük krizin patlak verdiği ülkedir. 2008 finansal ekonomik kriz, finans sektöründen başlayıp reel kesime sıçramış ve daha sonra sektör ayrımı yapmadan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri derinden etkilemiştir. Uluslararası piyasalar açısından etkisi uzun yıllar devam eden ve bütün dünya ekonomisini olumsuz etkileyen küresel kriz, ABD konut

kredisine ilişkin konjonktürün tersine dönmesi, yüksek riskli kredilerin ödenmesinde güçlük yaşanması, bu durumun çoğu yatırımcıyı olumsuz etkilemesi ve kredi piyasalarına olan güvenin azalması açısından dünya ekonomisinde büyük tedirginlik yaşatmıştır. 2008 küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi gelişmiş ülkeler kadar yıkıcı olmamıştır. Ancak ekonomik daralma, üretimde azalma ve dış ticaret hacminde düşüşler yaşanmıştır. Bu gibi olumsuz etkiler neticesinde Türkiye’de de diğer ülkeler gibi bir takım istikrar politikaları uygulamaya koymuş ve krizden kurtulma yollarını denemiştir. Çalışmanın genelinden de anlaşılacağı üzere 2008 yılında meydana gelen küresel krizden tüm dünya piyasaları olumsuz etkilenmiş ve bu durum nispeten Türkiye’yi de etkilemiştir. Krizle birlikte yani 2007, 2008 ve 2009 yılları verilerine bakıldığında GSYH gelişme hızında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Aynı yıllarda inşaat sektörü gelişme hızına bakıldığında GSYH gelişme hızıyla paralel bir durum görülmektedir. 2007 yılında inşaat sektörü gelişme hızı %5.7 iken, 2008 yılında %-8.1’e ve 2009 yılında ise %-16.1’e düşmesi Türkiye’deki inşaat sektörünün küresel krizden ciddi boyutlarda etkilendiğini göstermektedir.

Küresel krizle birlikte inşaat sektörü de durgunluk ve gerileme sürecine girmiştir. İnşaat faaliyetleri azalmış, konut satışları düşmüş ve istihdam sorunu baş göstermiştir. İnşaat sektörü, konjonktürel göstergelerin en önemlilerinden olup, ekonominin diğer sektörleriyle bir bağlantı içerisinde. İnşaat sektörü diğer sektörler tarafından üretilen nihai mal ve hizmetleri kullanmaktadır. Bu bakımdan sektörler arasında en önemli konumdadır. Diğer sektörler ile olan yoğun ilişkisi nedeniyle, inşaat sektöründe yaşanan olumlu ya da olumsuz bir gelişme diğer sektörleri de kısmen etkileyecektir. Bu nedenle ekonomiyi dengede tutabilmek ve büyüme hızında bir istikrar sağlayabilmek için inşaat sektörü önemli bir makroekonomik politika aracı olarak görülmeli ve kalkınma stratejileri kapsamında inşaat sektörüne önemli ölçüde roller yüklenmelidir.

Son yıllarda Türkiye ekonomisindeki istikrarın devam etmesiyle inşaat sektörü ciddi bir büyüme göstermiştir. Türkiye’de inşaat sektörünün gelişmesi için, gerekli altyapı tamamlanmalı, büyümenin sürekliliği için faaliyetler artırılmalıdır. Türkiye’de tüketicilerin konut satın alma isteği, hükümetin nispeten karayolları ve demiryollarına verdiği önem ve özel sektörün yatırım yapma eğilimi giderek artmaktadır. Bu nedenle son yıllarda inşaat sektörünün büyümeye devam etmesi beklenmektedir. Sektörün büyümesinin sürekliliğini sağlayabilmek için firmalar desteklenmeli, yasal düzenlemeler yapılmalı, sektördeki kurumsal yönetim anlayışı geliştirilmeli, doğru piyasa analizleri yapılmalı, büyük ve yetkin uluslararası firmalarla işbirliği yapılmalı ve kalite standartları yükseltilmelidir. Gelecekte Türk inşaat sektörünün, küresel rekabette önemli bir yere sahip olması için gerekli adımlar atılmalıdır.

Kaynakça

- Akgüç, Ö., 2009. “Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, **Sayı: 42**, s.6-11.
- Alantar, D., 2008. “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, Maliye Finans Yazıları, **Sayı: 81**, s. 1-10.
- Bayülken, Y., Kütükoğlu, H.C., 2011. **İnşaat Malzemeleri Sektöründe Dağıtım Ağı ve Dağıtım Kanalları Araştırması**, İnşaat Malzemesi Sanayiciler Derneği, <http://www.tisdka ana.pdf> (26.03.2014).
- Bostan, A., Bölükbaş, M., 2011. “Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörüne Etkileri; Türkiye Örneği”, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi, **Sayı: 562**, Cilt: 48, s. 101-114
- Devlet Planlama Teşkilatı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx> (10.04.2014).
- Erdoğan, S., Mangır, F., 2011. “2008-2009 Dünya Ekonomik Krizi ve BRIC Ülkeleri”, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi, **Sayı: 562**, Cilt: 48, s.5-16.
- Erdönmez, P. A., 2009. “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, Bankacılar Dergisi, **Sayı: 68**, s. 85-101.
- Fırat, E., 2012. “Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye’deki İktisadi Dalgalanmalar”, International Conference on Eurasian Economies, Session **2D**, s. 406-413.
- Fırat, E., Demirtaş, C., 2012. “Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye’deki Yaşanan 2000-2001 Krizi’nin Değerlendirilmesi” Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt **4**, No **1**, ISSN: 1309-8020 (Online) s.30
- Göçer, İ., 2012. “2008 Küresel ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, **Sayı:17**, s. 18-37.
- Günay, S.G., Kesimli, İ.G., 2011. “Global ekonomik Krizin İnşaat Sektörüne Etkisi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, s. 81-102.
- Harvey, D. 2012. **Sermaye Muamması-Kapitalizmin Krizleri**, Türkçesi: Sungur Savran, Sel Yayıncılık, İstanbul , s. 269.
- Hazine Müsteşarlığı, 2011, www.treasury.gov.tr.
- İntes, 2011, “İnşaat Sektörü Sorunları ve Çözüm Önerileri”, http://www.intes.org.tr/content/sector_degerlendirme_2011.pdf, (26.03.2014).

- Kibritçiöđlu, A., “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler,1969-2001, <http://politics.ankara.edu.tr/~kibritci/ytd-kibritcioglu.pdf>, s.1-2, 27/01/2014.
- Kurtoğlu, R., Fırat, E. 2014. “*Ekonomide Yaratıcı Yıkımdan”dan Davranışsal Ekonomiye Geçiş*” Niđde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2014, **Cilt: 7, Sayı: 1**, s. 53.
- Özdemir, E., Kılıç, S., 2011. “*Küresel Ekonomik Krizi ve İnşaat Sektörü: Pazarlama Açısından Bir Alan Araştırması*”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, **Sayı: 2**, Cilt:11, s.43-68.
- Öztürk, S., Gövdere, B., 2010. “*Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, **Sayı: 1**, Cilt: 15, s.377-397.
- Parasız, İ., Bildirici, M., 2006. **Modern Konjonktür Teorileri**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Roubini N., Mihm S. 2012. **Kriz Ekonomisi-Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceđi**, Türkçesi: Işıl Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul, s. 46-47.
- Sancak, E., Sivacı C., Eker A., 2011. “**Türkiye’de Ekonomik Kriz Sürecinde Ve Sonrasında Kamu Kaynaklarının İştihadı Artırıcı Yönde Kullanımı**”, **Küreselleşme ve Kamu Yönetiminde Dönüřüm**, Edt: Ahmet Kesik, Hasan Canbolat, Seçkin Yay., Ankara, s. 342.
- Sayılı, M., Uyanık, M., 2012. “*Küresel Ekonomik Kriz ve Etkileri: Tokat İli Merkez İlçe Gıda Sanayi Örneği*”, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, **Sayı: 3(2)**, s. 239-250.
- Susam, N., Bakkal U., *Kriz Süreci Makro Deđiřkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?*, Maliye Dergisi, **Sayı 155**, Temmuz-Aralık 2008, s.73-74
- Unay, C., 2001. **Ekonomik Konjonktür (Analiz-Teori-Tahmin)**, Ekin Kitabevi Yayınları, 6. Baskı. Bursa.
- Yıldırım, S., 2010. “*2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi **Sayı: 12(18)**, s. 47-55.
- Yılmaz, C., Kurt. Ü., 2012. “*Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye Ekonomisinde Meydana Gelen Reel Daralma ve Cari İşlemler Hesabı*”, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, s.303-311.
- T.C. Merkez Bankası (2008), *Finansal İştirkar Raporu*, **Sayı:7**, Kasım 2008,(www.tcmb.gov.tr)
- TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do> (25.03.2014)
- Zaman Gazetesi (25.03.2014)